

From Helsinki with Love

Česká ekonomika stojí na rozcestí. To, díky čemu jsme rostli doposud, nízké mzdy, masivní příliv zahraničních investic tažený přípravami na členství v EU a následnou dynamikou celého regionu se pomalu vyčerpává. Méně složitou výrobu přebírá a bude přebírat Východ, nákladové výhody již nejsou zdaleka tak markantní jako kdysi. Byli jsme úspěšní, dostali jsme se však na bod, kde můžeme pár let relativně slušněji „přežívat“. Je to jako s učením se cizím jazykům: mnoho lidí „zamrzne“ na úrovni, kdy se jazykem „jakž-takž“ domluví, ale už se nikdy neposune dál. I my jsme nyní funkční tržní ekonomika, ale k dalšímu kvalitativnímu posunu je potřeba nové energie. Budeme si pro sebe muset vybrat další pokračování cesty. Můžeme se vydat cestou politické konfrontace, anebo hledání základní shody v dalším směřování hospodářské politiky, který zajistí prosperitu i pro další generace. Současný model již nemá dostatečnou vnitřní energii – a může přežívat jen za cenu každoročního zadlužování na úkor budoucnosti.

Vytunelujeme nebo podpoříme svou budoucnost?

Cesty jsou dvě. Projít náš dnešní potenciál a projít i potenciál budoucnosti. Můžeme ještě několik let tolerovat deficitní hospodaření státu v naději, že nám to projde. Ještě pár let si toho běžný občan nemusí všimnout, pak ale už jen těžko bude cesta zpět. Toto je cesta vyhrávání voleb na základě toho, kdo komu, co slíbí - ať už je to snižování daní, nebo zvyšování dáreků. Obojí dříve nebo později zaplatí volič.

Nebo se můžeme postavit na vlastní nohy, a na zdravé nohy také postavit budoucnost. Můžeme rezignovat na budoucnost, anebo jí začít vytvářet. Je čas na výměnu motoru.

Krise ukázala...

Debata o fiskální udržitelnosti je a bude zásadní téma pro většinu světových ekonomik. Česká republika není výjimkou. Na rozdíl od mnohých západních i východních sousedů jsme veřejné rozpočty nezatížili náklady na další sanaci finančního sektoru, který v globální finanční krizi (zatím) obstál. Již před vypuknutím hospodářské krize byly však české rozpočty dlouhodobě neudržitelné. Výpadek daňových příjmů a zvýšené sociální výdaje v průběhu krize tento negativní trend ještě prohlubují. Nicméně jádrem nutnosti konsolidace není krize, ta na ni jen poukázala.

MMF hovoří minimálně o 140 příkladech rozpočtové konsolidace ve světě v posledních 30 letech. Nicméně téměř dvě třetiny těchto pokusů byly neúspěšné (!) a původní zlepšení rozpočtové bilance bylo do tří let od počátku pokusu vymazáno. Mezi doporučeními MMF stojí pomalé, ale trvalé snižování vládních výdajů (spíše než navyšování příjmů). Zatím se ukazuje, že pro úspěšnou konsolidaci veřejných rozpočtů jsou nutná jasně definovaná a transparentní pravidla, ta musí být motivující, udržitelná a musí obsahovat sankci za jejich porušení. Dalším principem musí být efektivní plánování rozpočtů (nikoliv krátkodobé plány, které jsou nekoordinovaně měněny). Rovněž studie Evropské komise potvrzuje, že pravděpodobnost úspěchu rozpočtové konsolidace se zvyšuje, pokud je propojena se strukturálními reformami.

Čas na novou inspiraci

Existuje-li jedna evropská země, která již na podobném rozhraní stála a vybrala si dobře, pak je to Finsko, které nabízí jeden z nejlepších adaptačních scénářů na nepříznivé externí šoky mezi vyspělými tržními ekonomikami vůbec. Tak jsme se tam vydali.

Finsko nedisponuje skoro žádnými výraznými přírodními zdroji, kromě dřeva. Bohatství Finska spočívá v intelektu a pracovitosti obyvatel. Finsko patří k fiskálně nejzodpovědnějším zemím EU, drží se na vrcholu světového žebříčku konkurenceschopnosti a podobně je na tom z hlediska nízkého vnímání korupce. Finsko se také může chlubit pozicí jedné z nejstabilnějších zemí světa.

Přitom její dějiny nebyly nikterak přímočaré. Finsko bývala velice chudá země. Navíc si od roku 1989 prošlo podobným šoky jako my. Na konci 80.let minulého století byla finská ekonomika mezi vyspělými zeměmi s tržním hospodářstvím zdaleka nejzávislejší na trhu bývalého Sovětského svazu. Kolaps SSSR a rozpad RVHP byl pro finské hospodářství mimořádně tvrdý- téměř srovnatelný s tím, co zažívalo Československo, které se navíc muselo vyrovnat s ještě větší výzvou v podobě systémové politické změny a ekonomické transformace.

Ve finském případě byl výpadek zahraniční poptávky ještě zesílen bankovní krizí způsobenou nejen kolapsem vývozu, ale i splasknutím bublin na trzích aktiv a nadhodnoceným kursem národní měny. Jen pro představu o dimenzi problému: finský hrubý domácí produkt v letech 1991-1994 poklesl o 13%, investice se zhroutily na necelou polovinu předkrizové úrovně a nezaměstnanost během velmi krátké doby stoupla ze 3,5 na 18 %. Veřejné finance byly v rozvalu, a celá odvětví finského průmyslu musela být reorganizována od základu.

Česká republika se dnes již nemůže spoléhat na polštáře zmírňující systémovou transformaci 90.let v podobě kompetitivní devalvace koruny a mzdových nákladů, jež umožnily velmi úspěšnou reintegraci do světové ekonomiky. Tehdejší polštáře jsou pryč a globální recese nám připravila poměrně tvrdé přistání. Právě proto je zkušenost Finska cenným know-how, které stojí za to pečlivě studovat.

Lehce našlapující ekonomika

Fiskální adaptace Finska je exemplární. Finové pěstují dlouhodobě omezující rozpočtovou politiku právě proto, že si pamatují hořkost poslední krize, která si vynutila velmi nepopulární opatření, aby se zamezilo neudržitelné eskalaci zadluženosti (svého dluhového maxima, 65% HDP dosáhla, v polovině 90. let). Deficit dosáhl vrcholu 7% v roce 1993, přičemž veřejný dluh se v letech 1990-93 zečtyřnásobil z 14% na 56% HDP. Tato situace donutila finskou vládu jednat. Po naražení na dno se krátilo skoro všude, včetně velice citlivých sociálních výdajů. Podotkněme, že návrhy prosazovala i sociální demokracie. S úspornými rozpočty v 90. letech souhlasili též bývalí komunisté. Je symptomatické, že jedině, kde Finové neškrtali ani v časech nejhlubší krize, a naopak zde finance navyšovali, byla podpora strategických investic do budoucnosti, především do školství, vědy a výzkumu, ale také do kultivace tržního prostředí a institucionálního zázemí.

Finský politický systém se vyznačuje stabilitou, konsensuálním rozhodováním a kontinuitou, což souvisí i s tím, že v zásadě jde o rotaci tří největších politických stran, z nichž dvě zpravidla vytvářejí jádro vládní koalice. Programové rozdíly samozřejmě existují, ale strany jsou schopny (a fakticky i nuceny) se dopracovat ke společné politice i strategii.

Kultura je i pro politiku

Nastavená politická struktura má dopad i na fiskální politiku: finský ministr financí bývá vždy členem druhé nejsilnější vládní strany, má tak paradoxně mnohem větší moc, protože premiér ani mnozí další členové vlády jej nemohou „válcovat“ po stranické linii. Politika se tvoří dlouhodobě a z pohledu budoucnosti (nikoli tedy zcela z pohledu věčnosti, jak doporučoval T.G. Masaryk, ale blíží se tomu mnohem více než u nás). Oddalte problémy z dnešní každodennosti a bavte se o tom, jak chcete, aby země vypadala za dvacet let – a zjistíte, že zde se shoda hledá mnohem snáze.

Dalším prvkem úspěšné fiskální stabilizace bývá, že kabinet rozhoduje o škrtech ještě před stranickým a personálním rozdělení ministerských postů. Vše pochopitelně na základě expertní analýzy (kdy se to kdy stalo v ČR?). Budoucí ministři (a strany) tak fakticky „kopali“ za vládní cíl fiskální stabilizace, za to, na co byli zvoleni, ne za resort. Další pomůckou při pěstování zodpovědné fiskální politiky je i zkušenost s hlubokým propadem první poloviny devadesátých let, které se Finové chtějí vyhnout hospodářskou a rozpočtovou politikou, která je podřízena základnímu strategickému cíli- zajištění dobré konkurenční pozice finské ekonomiky (a tedy i životní úrovně obyvatelstva) v budoucnu. Orientace na strategii tak Finsku pomůže i při tom, jak se vyrovná se skutečně velmi hlubokým propadem HDP, který dosáhl ve druhém čtvrtletí -9,4%, a na rozdíl od České republiky klesal i mezi čtvrtletími o -2,6%. Globální recese se zkrátka nevyhnula ani Finsku, ale oni mají na nalézání inteligentního adaptačního scénáře alespoň dobrý kompas a neustále se zabývají tím, co kde a jak zlepšit.

Daně

Přestože se o severských zemích říká, že jsou velice daňově nákladné (vysoké daně a vysoké výdaje státu), Česká republika má výdaje na úrovni 42,2% HDP a Finsko 48,4%, což není zas tak nesrovnatelné. Oproti tomu Maďarsko dnes již Finsko předběhlo a své výdaje má na úrovni 49,8% HDP, ale díky krizové konsolidaci vynucené mezinárodními věřiteli podle posledních zpráv dokázalo srazit schodky státních rozpočtů pod 3%. Podobná cesta čeká nás- stačí pár let přešlapovat na místě.

Dnes se Finové intenzivně zabývají přípravou komplexní daňové reformy. Cílem je vytvořit takový daňový systém, který by podporoval podnikatelskou kulturu, růst produktivity práce i zaměstnanosti. Daňové břemeno má být nastaveno tak, aby zároveň zajistilo udržitelný vývoj veřejných financí při rozumných výdajích. A konečně si Finové uvědomují, že daňová konkurence je fakt, s nímž se rovněž musejí nějakým uspokojivým způsobem vyrovnat. Přestože daňová reforma má být hotova až koncem příštího roku, vypadá to, že například vysoké mezní zdanění příjmů půjde dolů na 50%, zřejmě budou dále zvedat nepřímé daně a daně z nemovitostí.

Pracovní trh

Přestože roku 1994 se ve Finsku podařilo dosáhnout bodu obratu a obnovit ekonomický růst, nezaměstnanost klesala jen velmi pomalu.

Růst zaměstnanosti byl spíše důsledkem zvýšení konkurenceschopnosti, nejen aktivních politik trhu práce. O nakopnutí růstu dnešní konkurenceschopnost finského průmyslu stála sice na počátku devalvaci finské markky, ovšem svou dlouhodobou roli sehrály vládní politiky cíleně orientované na zvýšení souhrnné produktivity výrobních faktorů prostřednictvím masivních investic do vzdělávání a podpory vědy a výzkumu.

Vynalézavost, s jakou Finové překonávají jistá omezení daná historickou tradicí a uspořádáním trhu práce, je nepopíratelná. Dosti rozšířenou praxí je krácení pracovních úvazků, částečné pracovní

úvazky - těmito cestami se Finové snaží zvýšit flexibilitu trhu práce v situaci, kdy stále mají jednu s nejvyšších měr organizovanosti v odborech, v nichž jsou skoro tři čtvrtiny zaměstnaných. Masivní jsou investice do celoživotního vzdělávání zaměstnanců tak, aby dokázali absorbovat nové vědomosti požadované inovačním cyklem a strukturálními změnami.

Finové mohou počítat s tím, že při vyhlídkách na stárnutí obyvatelstva (přes vyšší fertilitu než u nás) se alespoň mohou opřít o prozatím vysoký přebytek na důchodovém účtu průběžného pilíře, který představuje ekvivalent 60% HDP.

Věda a výzkum

Rozdíly mezi Českem a Finskem v této oblasti, která je spolu se systémem vzdělání rozhodující pro nákup „budoucí produktivity“, jsou podle údajů Eurostatu zcela zásadní: Finsko dává na tyto účely **3,47%** HDP (z toho soukromý sektor 72% v roce 2007, dlouhodobě stabilní podíl, ovšem zhruba polovina připadá na Nokii), zatímco ČR **1,5%** HDP (z toho soukromý sektor 66% s mírně rostoucí tendencí v posledních letech). Podíl výdajů na výzkum a vývoj financovaných ze zahraničí ve Finsku v roce 2007 překročil 6% a v ČR cca 4%.

Vysokým výdajům na vědu, výzkum a vývoj odpovídá i zaměstnanost v této sféře, kde **Finsko** vede žebříček s 3,3% zaměstnaných ve vědě a výzkumu, zatímco ČR je pod průměrem EU-27 s 1,43%.

Značně vyšší investice do vědy a výzkumu se promítají do nesrovnatelně vyššího výstupu měřeného registrovanými patenty (statistika Eurostatu zahrnuje patentové přihlášky z European Patent Office - EPO, United States Patent and Trademark Office - USPTO a „triadic patent families“).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Česko	66,58	71,72	87,31	114,9	110,88	94,31	96,64
Maďarsko	120,64	98,51	119,81	126,04	155,1	102,01	96,08
Finsko	1407,47	1370,72	1248,43	1249,69	1368,47	1204,25	1189,52

Poznámka: místa za desetinnou čárkou znamenají, že patent byl výsledkem autorů z několika zemí.

Obdobně registrace mezinárodních patentů v high-tech oborech (ICT, aerospace, laserové technologie, atd.) naznačují až extrémní odstup České republiky za Finskem. V dobrém roce je zaregistrován jeden patent z Čech, zato z Finska jich je tak 120.

Samy inovace jsou Finy pojímány mnohem šířeji, pragmatičtěji než u nás, neboť nekladou vždy důraz na jejich vědecký obsah.

Tekes

Tekes je organizace, podřízená ministerstvu hospodářství, která poskytuje granty a nízkoúročené půjčky na podporu inovací a tvorby know-how, nejen v průmyslu, ale i ve službách, univerzitách, ve výzkumných organizacích, ale třeba i v municipalitách. Často jsou podporovány služby pro firemní sektor, nebo inovace v logistice nebo procesním řízení, *v zásadě cokoli, co má potenciál vysokého růstu*. Zvláštní programy jsou určeny pro začínající firmy a malé a střední podniky (polovina rozpočtu). Tekes je hrdý na to, že dokáže reagovat na žádost do 30, nejdéle do 60 dnů, a že nezatěžuje své klienty nadměrným papírováním - přý stačí dvoustránková zpráva ročně. Tekes funguje tak trochu jako dohazovač, propojující firmy s univerzitami a podporuje jejich aliance, často s mezinárodním prvkem. Tekes má asi 4000 klientů, každému je přidělen jeho „account manager“, který objíždí klientelu a aktivně jí

vyhledává.

Neočekává se, že všechny financované projekty dopadnou dobře, filosofie je založena na tom, že podpora inovací musí být nevyhnutelně spojena i s rizikem, že některé projekty zkrátka nevyjdou, což se stává zhruba v 25% případů. Při selekci projektů pracují se sítím - například mnoha začínajícím podnikům se poskytne malá částka, pokud předvedou do 6 měsíců konkrétní výsledky, dostanou navýšenou podporu, po čase se zase vyhodnotí, a podpora úspěšných se může opět zvýšit.

Finové jsou na Tekes velmi pyšní a přímo si jej hýčkají. Tekes nikdy nepoznal, co je to krácení rozpočtu. Naopak – v nejhorších letech 1991-1994 zaznamenal Tekes nejstrmější nárůst rozpočtových zdrojů a udržel tak inovační cyklus i v době, kdy firemní sféra neměla peněz nazbyt. Ostatně vládní stimulační balíček letos i loni na Tekes opět pamatoval dalším posílením jeho rozpočtu, a to přes mimořádně nepříznivý vývoj HDP i velký pokles investic v soukromém sektoru (anebo snad právě proto). Tekes má rozpočet zhruba 600 milionů EUR a 400 zaměstnanců, Akademie věd Finska (základní výzkum) asi 300 milionů EUR.

Vysoké školství

Těsně před naším příjezdem vstoupil v účinnost nový univerzitní zákon. Univerzity dostávají větší autonomii a jsou z nich samostatné právnické osoby, buď jako veřejnoprávní subjekty nebo soukromoprávní nadace. Zároveň se změnila jejich governance - ve správní radě musí být nejméně 40% externích členů, často podnikatelských a manažerských es. Od změn se očekává diverzifikace zdrojů financování, soutěžení o mezinárodní výzkumné projekty, intenzivnější mezinárodní spolupráce a zřetelné zacílení na inovace, výzkumnou činnost a kvalitu vlastní výuky.

Pozoruhodným nápadem je fúze tří škol univerzitního typu v Helsinkách (ekvivalent jejich ČVUT, UMPRUM a VŠE) do jediné Aalto University. Hlavním motivem této fúze je podpořit kreativitu exaktních oborů a exaktní a ekonomické myšlení implantovat i kreativcům prostřednictvím práce ve společných týmech a na interdisciplinárně zaměřených projektech. Například studenti MBA programu by měli více rozumět technikům a designérům, přičemž touženým výsledkem této spolupráce by měla být přeměna technických řešení a designérských nápadů do konkrétních byznysplánů přitahujících pozornost firemního sektoru nebo přímo zakládání nových inovativních firem schopných získat rizikový kapitál.

Veřejná správa

Finové v podstatě důvěřují své vládě, že rozhoduje po zralé úvaze, kompetentně a bez nadbíhání partikulárním zájmům. Mají proč. Finská veřejná správa je jedna z „nejčistších“ na světě, což potvrzují i pravidelná hodnocení vnímání korupce ze strany Transparency International, Světové banky a dalších institucí. Když jsme přijeli do Helsinek, místní média již několik měsíců probírala financování politických stran, i zde existují jistá podezření na neblahé propojení politiky s podnikatelskou sférou, zejména stavebními firmami, na lokální úrovni by se prý nějaké škraloupy našly, ale centrální vláda je považována všeobecně za neúplatnou.

Ekonomická rada Finska

Názorným příkladem dlouhodobých a konsensuálních rozhodovacích procesů ve Finsku je jejich

Ekonomická rada - permanentní orgán vedený premiérem. Jsou v ní zastoupena ministerstva, zástupci svazu měst a regionů, centrální banka, odboráři i podnikatelské svazy, každý měsíc probírají jedno relevantní téma celostátního ekonomického významu, přičemž program je stanoven na rok dopředu. Podklady (prezentaci nebo větší zprávu) zajišťuje maličký permanentní sekretariát Rady o třech zaměstnancích - většina studií je zadávána univerzitám nebo think-tankům. Když se chtěli členové Rady bavit o konkurenceschopnosti, pozvali si k tomu největšího světového guru Michaela Portera. Pokud bylo vládním tématem nárůst mezd, Rada a odbory v ní zastoupené, měly za úkol vypracovat studii o hrozbě levné konkurence z Číny. Rozhodování vlády je pak hned jiné, dlouhodobější a méně populistické. Smysl je přitom jasný – informovaná debata je zde vnímána jako předpoklad pohybu vpřed, a všichni, kteří na ní participují, by měli být schopni na jejím základě lépe dosáhnout konsenzuálního řešení. Jednání jsou důvěrná, studie a závěry veřejné. Rada funguje už od roku 1966.

Hlavní energie veřejných debat se nyní soustřeďuje na služby zajišťované municipalitami a regionálními vládami (například školství a zdravotnictví). Prioritou se stalo využití informačních technologií s intenzitou, která by odpovídala pověsti vysoce komputerované země. Srovnání hledají v růstu produktivity ve finském bankovníctví, kde počet zaměstnanců klesl za dvacet let na polovinu přes zněkolikanásobení počtu transakcí....

Závěr

Máme-li shrnout, co je na Finsku hodno kopírování, pak je to

- (i) snaha o hledání dlouhodobého konsensu společenských elit
- (ii) aktivní zájem o fiskální zodpovědnost a dlouhodobé upevňování konkurenční pozice a to zejména
- (iii) cestou investic do oblasti školství, vědy a výzkumu, a
- (iv) cílevědomé pěstování „čisté vlády“ ve smyslu její nestrannosti a nezkorumpovanosti.

Finům je jasné, že jejich prosperita závisí na tom, jak dobré budou mít školy, jak příznivé bude jejich podnikatelské prostředí a jak efektivní bude jejich veřejný sektor. Na rozdíl od nás pro to skutečně mnoho dělají.

From Helsinki with love.

Michal Mejstřík, Tomáš Sedláček, Miroslav Zámečník

Autoři si dovolují poděkovat velvyslanci Finska v ČR panu Hannu Kyrolainenovi, pracovníkům českého zastupitelského úřadu v Helsinkách a paní Christině Lehtinen z MZV Finské republiky, jakož i studentům IES FSV UK a VŠE za přípravu a logistickou pomoc při organizaci této cesty.

(autoři jsou členy NERV, který bude prezentovat svoji Závěrečnou zprávu v pondělí 14.9. ve 12:00 v Presscentru Pavilonu E na brněnském výstavišti)